

УДК 332.64:332.334.4 (477.54)

Сухомлін Л. В.

Мінаков О. С.

Харківський національний аграрний університет імені В. В. Докучаєва

ФОРМУВАННЯ НОРМАТИВНОЇ ГРОШОВОЇ ОЦІНКИ ЗЕМЕЛЬ РЕКРЕАЦІЙНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ЇЇ ПРАКТИЧНЕ ЗАСТОСУВАННЯ

Досліджено питання змін правових та методологічних положень оціночного процесу на землях рекреаційного призначення, розташованих за межами населених пунктів для цілей оподаткування. Проаналізовано поточне використання вказаних земель та встановлено їх потенційні територіальні умови. Подано пропозиції щодо удосконалення оціночного процесу.

Ключові слова: нормативна оцінка земель, оціночний процес, землі рекреаційного призначення, рента, оподаткування земель.

Постановка проблеми. Економічний зиск від володіння земельними ресурсами полягає у їх здатності приносити прибуток, котрий в залежності від типу використання, унікальності властивостей, територіально-просторового розташування має різні форми відображення. Отримання такого доходу для державних цілей у системі оподаткування є потужним державним регулятором та мотиватором раціонального використання і збереження природних ресурсів. Особливого значення це питання набуває у контексті його адаптації до об'єктів, які мають статус економічно цінних природних територій, до яких віднесено земельні ділянки рекреаційного призначення. Регулювання питання оцінки земель для цілей оподаткування здійснюється у контексті виконання процедури їх нормативної грошової оцінки. Питання нормативної грошової оцінки, попри їх досить тривалі терміни використання та практичного застосування, мають недоопрацьовані положення, потребують роз'яснення та удосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нормативна грошова оцінка земель несільськогосподарського призначення, до складу якої входить і оцінка земель рекреаційного призначення, перебуває у колі наукових досліджень багатьох науковців. Проблематика удосконалення методологічних основ оціночного процесу висвітлена у роботах Данилишина Б.М., Дехтяренка Ю.Ф., Жуйкова Г.Є., Манцевича Ю.М., Мартина А.Г., Палехи Ю.М., Січко С.М., Третяка А.М., Хвесика М.А та інших науковців, але практичне впровадження існуючих положень на реальні умови просторових об'єктів вказують на методологічні прорахунки та підтверджують необхідність удосконалення нормативно-методологічних питань та їх взаємоузгодженість у структурі геінформаційного простору.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Враховуючи унікальні властивості земельних ділянок рекреаційного призначення як гармонійно сформованої природної екосистеми, що виступає об'єктом самовідновлення природи та життєвих сил людини, їх економічний вимір вимагає від існуючих методологічних підходів урахування наявних унікальних індивідуальних особливостей кожного об'єкту. Сучасні ж вимоги інформаційно-технічного прогресу та автоматизації виробничих дій зводять до втрати таких індивідуальних властивостей та призводять до усереднення показників.

Мета статті. Головною метою даної роботи є встановлення переваг та недоліків діючих методологічних положень нормативної грошової оцінки земель несільськогосподарського призначення для

земельних ділянок за межами населених пунктів з відображенням на фактичних об'єктах рекреаційного призначення у межах Харківської області, та встановлення альтернативних варіантів рішення визначених проблем.

Виклад основного матеріалу. Об'єктом досліджень виступають землі рекреаційного призначення, які для суспільства та окремої людини несуть певні блага, цінність яких пов'язана, у переважній більшості з не ресурсними функціями. Такими благами (зисками) є створення умов для рекреації, оздоровлення, відновлення природної рівноваги, тощо. Як правило, такі функції не знаходять відображення у продукції, що отримана безпосередньо як засобу виробництва, адже значення земель рекреаційного призначення полягає у їх здатності благодійно впливати на здоров'я людини та можливості їх комплексного використання для організації відпочинку, дозвілля, туристичної діяльності тощо.

Тому принципово важливою задачею стає надання спеціального статусу землям рекреаційного призначення – як особливо цінним територіям, на яких розміщені невідновлювані природні рекреаційні ресурси, унікальні у географічному, історичному, етнографічному й культурному відношеннях території. Зазначені положення затверджені у ст. 60 закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», відповідно до якого зазначено, що «особливій охороні підлягають природні території та об'єкти, що мають велику екологічну цінність як унікальні та типові природні комплекси, для збереження сприятливої екологічної обстановки, попередження та стабілізації негативних природних процесів і явищ.

Природні території та об'єкти, що підлягають особливій охороні, утворюють єдину територіальну систему і включають території та об'єкти природно-заповідного фонду, курортні та лікувально-оздоровчі, рекреаційні, водозахисні, полезахисні та інші типи територій та об'єктів, що визначаються законодавством України» [1].

Україна володіє значним природно-ресурсним комплексом, і частка рекреаційних ресурсів в ньому є досить вагомою. За даними державного земельного кадастру України станом на 2008 рік площа земель рекреаційного призначення становила 108,2 тис. га, що складає лише 0,18% від загальної площі держави. Однак існує тенденція щодо щорічного збільшення площ цих земель (для порівняння: станом на 01.01.1999 – 94,4 тис. га, на 01.01.2005 р. – 104,6 тис. га, 2007 р. – 107,8 тис. га). У структурі власників землі та землекористувачів землі рекреаційного призначення

найбільші площі припадають на лісгосподарські підприємства – 46,1 тис. га (42,6% від загальної площі), організації, підприємства і установи природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення – 1,5 тис. га (29,1%) та громадян, яким надані земельні ділянки у власність і користування – 15,1 тис. га (14,0%). Найбільше земель рекреаційного призначення перебуває у власності і користуванні організацій, підприємств і установ природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення Івано-Франківської області – 11,4 тис. га (39,2 % від їх загальної кількості) та АР Крим – 2,4 тис. га (8,2%). У Донецькій, Одеській, Харківській, Херсонській та Чернігівській ці площі коливаються в межах 1,6-1,8 тис. га (5,3-6,0%). В інших регіонах площі земель рекреаційного призначення, які знаходяться у власності і користуванні організацій, підприємств і установ природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення, є порівняно незначними (від 0,1 до 1,2 тис. га) [2].

Станом на 2011-2012 роки у Харківській області кількість власників землі на землях рекреаційного призначення становила 308 осіб. Площа земель протягом всього досліджуваного періоду часу складала 1,2 тис. га, а кількість власників на початок 2013 р. зросла до 311 суб'єктів (табл. 1).

У Харківській області землі рекреаційного призначення переважно представлені забудованими землями – 1,0 тис. га, до яких входять землі громадського призначення площею 0,2 тис. га та інші відкриті землі площею 0,8 тис. га; а також лісами та іншими лісовкритими площами 0,1 тис. га і внутрішніми водами площею 0,1 тис. га.

У Борівському районі Харківської області (місце розташування локального об'єкту досліджень) кількість власників землі та землекористувачів за 2011-2013 рр. на землях рекреаційного призначення становила 11 осіб, у віддані яких перебуває 25,34 га земель.

Переважає кількість об'єктів рекреації Харківської області, майже 7 тис. га (58,3%), розташована за межами населених пунктів, а на території Борівського району це 100% об'єктів. Отже, для встановлення платного характеру використання даного ресурсу області є потреба застосування нових положень методики нормативної грошової оцінки земель несільськогосподарського призначення.

Плата за рекреаційні ресурси – один із способів вилучення диференціальної ренти. Відомо, що умова утворення диференціальної ренти різна, що пов'язано із різномірністю властивостей ділянок природи. Крім того, диференціальна рента ділиться на два види. У рамках диференціальної ренти I, яка фактично і виступає основою оцінки потенційних можливостей території, додатковий чистий дохід виникає від більшої продуктивності природних ресурсів і їх більш зручного місця розташування. На практиці ці дві властивості часто переплітаються, тобто кращі природні ресурси можуть перебувати у територіально невідповідних умовах і навпаки. Оскільки в будь-якому випадку диференціальна рента I створюється більш високими умовами обумовленими природними факторами, вона повинна надходити в розпорядження всього суспільства. Рентний дохід на землях рекреаційного призначення виникає від використання землі як екологічного середовища, тому дану ренту можна визначити як природно-ресурсну [3].

Таблиця 1

Фактичний стан використання земель рекреаційного призначення у межах Харківської області та Борівського району за період 2011-2013 рр.

Назви земельних угідь, форм власності та видів користування	Харківська область			Борівський район		
	2011	2012	2013	2011	2012	2013
Кількість власників землі та землекористувачів	308	308	311	11	11	11
Площа земель, тис. га	1200	1200	1200	25.34	25.34	25.34
Ліси та інші лісовкриті площі	100	100	100			
у тому числі інші лісові землі	100	100	100			
із них для захисної, біологічної та природоохоронної мети	100	100	100			
Забудовані землі	1000.0	1000.0	1000.0	25.34	25.34	25.34
землі громадського призначення	200	200	200			
землі, які використовуються для відпочинку та інші відкриті землі	800	800	800	25.34	25.34	25.34
у т.ч. зелених насаджень загального користування	100	100	100			
кемпінгів, будинків для відпочинку або для проведення відпусток	700	700	700	25.34	25.34	25.34
Води	100	100	100			
у тому числі під штучними водосховищами	100	100	100			
Державна власність						
кількість власників	126	125	125	2	2	2
площа	600	600	700	6.58	6.58	6.58
Приватна власність						
кількість власників	13	14	13			
площа	100	100	100			
<i>Землі, що перебувають на умовах користування</i>						
кількість користувачів	174	174	179	9	9	9
площа	500	500	500	18.76	18.76	18.76
у т.ч. на умовах оренди						
кількість орендарів	125	127	128	9	9	9
площа	500	500	500	18.76	18.76	18.76

Природно-ресурсна рента – категорія рентного доходу, який виникає в результаті господарської діяльності, пов'язаної з використанням у суспільному виробництві засобів виробництва природних ресурсів, кількість яких обмежена і які характеризуються вичерпністю чи відновлюваністю. Цей рентний дохід розподіляється між власником природного ресурсу – державою (її органами) чи певним суб'єктом, на праві власності (володіння) якого перебуває природний ресурс, та користувачем цього ресурсу – суб'єктом господарювання, що відповідно до законодавства є власником продукції (послуг), виробленої у процесі користування природними ресурсами [3].

У рекреації, як і в інших ресурсоемних галузях, природні ресурси є основним «засобом виробництва», тобто відновлення життєвих сил відбувається на базі використання природних ресурсів. Отже, за рекреаційні ресурси повинна бути встановлена плата, аналогічна діючій в інших сферах господарювання.

Як правило, сукупна цінність такої території значно вища їх ринкової вартості, адже включає в себе ще й не оцінювані природні функції, такі як можливість організації відпочинку на природі, а також функції регулювання екосистем, підтримки водного балансу лісами, акумулювання вологи водно-болотними об'єктами. Окрім визначення вартості природного ресурсу, як матеріально-фізичного, існує об'єктивна категорія цінності ресурсу, котра відображає загальну корисність, що є переважаючою по відношенню з іншими можливими цільовими напрямками використання.

Для України, основою такого платного використання природного ресурсу, який визначає потенційну цільову корисність об'єкту, згідно з Податковим кодексом, виступає показник нормативної грошової оцінки (НГО).

Визначення нормативної грошової оцінки земель рекреаційного призначення за межами населених пунктів здійснюється відповідно до затверджених законодавством Методики та Порядку. Чинні положення Методики нормативної грошової оцінки земель несільськогосподарського призначення (крім земель населених пунктів) затверджено постановою Кабінету міністрів України від 23.11.2011 р. № 1278. Це друга методика, яка діє на теренах незалежної України. Одноіменний Порядок нормативної грошової оцінки земель несільськогосподарського призначення (крім земель населених пунктів) затверджено наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 22.08.2013 р. за № 508 [4] (Порядок 2013 р.). Це третій діючий порядок, попередній було затверджено в оновленій редакції за спільним Наказом Держкомзем, Мінагрополітики, Мінбуду, Мінлісгоспу, Мінводгоспу та УААН від 27.01.2006 № 19/16/22/11/17/12 (Порядок 2006 р.).

Методологічні зміни, які відбулися згідно прийнятих нормативних документів досліджено на прикладі земельної ділянки бази відпочинку «Чайка» Борівського району Харківської області. За Технічною документацією із землеустрою щодо встановлення (в натурі) на місцевості меж земельної ділянки об'єкт має площу 1,5395 га. За даними Поземельної книги від 11.06.2013 р. кадастровий номер – 6321084000:01:001:0255. Відповідно до ст. 51 Земельного кодексу України ділянка надана для обслуговування бази відпочинку «Чайка» належить до земель рекреаційного призначення. Ділянка розташована на відстані 9,2 км від селища Борова, на 2,4 км від автомобільної дороги Київ-Харків-Довжанський. Межа када-

стрового кварталу (у межах якого розташована ділянка) до зазначеної автомагістралі проходить на відстані 1,17 км.

Систему змін було проаналізовано згідно з Порядками 2006 та 2013 рр.

Першою відмінністю є визначення об'єкту оцінки. Так Порядок 2013 р. передбачає здійснювати основні розрахунки для території кадастрових кварталів у складі адміністративних районів і лише на основі вказаних розрахунків проводити визначення НГО для окремої земельної ділянки. Земельна ділянка приймається як цілісна територіальна одиниця за основним цільовим напрямком її використання, а наявні у її межах інші функції використання (визначені структурою земельних угідь) лише уточнюють диференціацію основної функції, що є відмінним від Порядку 2006 р., де диференціація розрахунків НГО та застосування відповідних Методик здійснювалася вже на етапі визначення структурного складу земельної ділянки. Так при наявності у складі земельної ділянки площ сільськогосподарських угідь їх оцінка здійснювалася відповідно до Методики та Порядку нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів. По-друге, основу розрахунку нормативної грошової оцінки земель рекреаційного призначення згідно Порядку 2013 р. становить величина рентного доходу, що формується на вказаних землях, за Порядком 2006 р. – нормативний середньорічний економічний ефект, хоча за змістом ці величини ідентичні. Наступна відмінність у методології розрахунку, яка, на відміну від попередньої, дозволяє застосувати сучасні програмні продукти, для автоматизації оформлення електронного документу відповідно до вимог Порядку ведення Державного земельного кадастру, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17.10.2012 р. № 1051. Крім того, враховуючи положення пункту 22 Постанови № 1051 та пункту 3.2 Порядку 2013 точність подання інформації щодо наявних у межах кварталів локальних факторів та безпосереднє встановлення меж кадастрових кварталів повинні мати чітке геодезичне обґрунтування (координати та усі необхідні проміри з відображенням на планово-картографічному матеріалі).

Підтвердженням змін, що відбулися є дані таблиці 2, що дає співставлення методологічних положень та визначення НГО за Порядками 2006 та 2013 рр.

Невключення до переліку обмежень п. 2.5 Порядку 2013 земель рекреаційного призначення створює підстави визначення величини Kp_1 , що виступає складовою коефіцієнта місця розташування K_m . Згідно з умовами розташування кадастрового кварталу, він перебуває у зоні впливу сел. Борова, що формує величину Kp_1 на рівні – 16,1258. Таке надвелике значення пов'язано із досить малою величиною рентного доходу рекреаційних земель, що не відображає ідентичної залежності із землями промисловості, де величина рентного доходу у 10,58 разів вища. Тому в результаті виконаних розрахунків (дані табл. 2) маємо перевищення величини нормативної грошової оцінки за Порядком 2013 р. до результатів Порядку 2006 р. в 8,15 рази або на 364,49 тис. грн., що не відповідає умовам формування рентного доходу на аналогічних за принципом їх створення на землях оздоровчого чи природоохоронного призначення. При прирівняні величини Kp_1 до 1, показник НГО становитиме у розрахунку на 1 м² – 2.15 грн., а для усієї ділянки – 33127.95 грн.

Таблиця 2

**Основні показники розрахунку НГО земельної ділянки бази відпочинку «Чайка»
Борівського району Харківської області, станом на 2014 р.**

№	Показник	Значення показника	
		Порядок 2006 р.	Порядок 2013 р.
1	Методика (формула)	$C_n = E \times T_k \times K_{mc} \times P_d \times K_i$	$C_n = P_d \times P_d \times C_k \times K_m \times K_v \times K_{mc} \times K_i$
2	Площа земельної ділянки, м ²	15395	15395
3	Рентний дохід (Рд) або нормативний середньорічний економічний ефект (Е), грн./м ²	Е = 0,050	Рд = 0,0627
4	Термін капіталізації, років	Тк = 33	Ск = 33
5	Коефіцієнт, який враховує місце розташування та цінність земельної ділянки	Кмц = 1,755х 0,8 = 1,404	Кмц = 0,8
6	Коефіцієнт, який враховує місце розташування земель	–	Км = 16,0584
7	Коефіцієнт, який враховує вид використання ділянки	–	Кв = 1,0
8	Коефіцієнт індексації	Ки = 1,254	Ки = 1,0
9	НГО, грн./м ²	Цн = 2,905	Цн = 26,5811
10	Загальна НГО земельної ділянки, грн.	44722,48	409216,04

Таблиця 3

Показники плати за використання земельної ділянки бази відпочинку «Чайка», станом на 2014 р.

Нормативний документ, відповідно до якого здійснено розрахунок	Договір оренди від 06.11.2006 р.	Порядок 2006 р.	Порядок 2013 р.	Порядок 2013 р. (Кр=1)
НГО земельної ділянки, грн./м ² (для ріллі грн./га).	Не проведено (НГО ріллі по Харківській області 21688,40)	2.905	26.5811	2.1519
Ставка земельного податку, %	5 (ст. 279)	1 (ст. 274)	1 (ст. 274)	1 (ст. 274)
Розмір земельного податку, грн./м ²	0,11	0,03	0,27	0,02
Загальний розмір земельного податку, грн. на рік	1669.46	447.22	4092.16	331.29
Ставка орендної плати, %	5 (фактична)	5	5	5
Орендна плата, грн./м ²	0,11	0,15	1,33	0,11
Загальний розмір орендної плати, грн.	1669.46	2236.12	20460.80	1656.43

Дані рис. 1 візуально відображають критичні відмінності у наведених розрахунках.

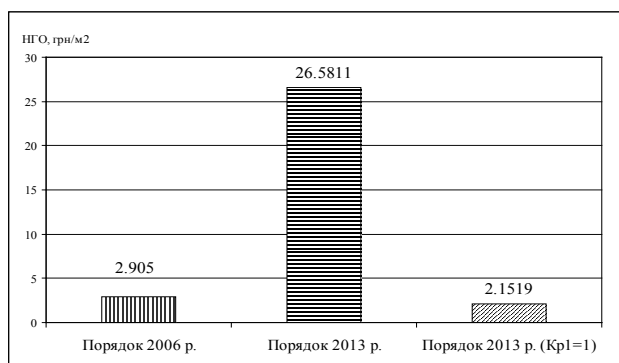

Рис. 1. Показники НГО земельної ділянки бази відпочинку «Чайка» Борівського району Харківської області станом на 01.01.2014 р., грн./м²

Отже проведений аналіз та виконані розрахунки безперечно доводять необхідність внесення уточнень до положень чинного порядку нормативної грошової оцінки земель несільськогосподарського призначення, адже наявні некоректні розрахунки призводять до необґрунтованих завищених величин, нормативних значень, які мають прямий вплив на податкові механізми. Дані табл. 3 відзеркалюють фактичні твердження.

Платні умови досліджуваної земельної ділянки були сформовані згідно положень (на той час 2006 р.) Закону «Про плату за землю», а на сьогодні це положення ст. 279 та 288 Податкового

кодексу, коли за умови відсутності НГО система платежів визначається за показниками НГО орних земель області. При визначенні НГО земельної ділянки питання плати за використання земельних ресурсів та орендних нарахувань регламентовано ст. 274 та 288 Податкового кодексу. Тому наявність методологічно некоректних положень визначення НГО призводить до збільшення орендних платежів до фактично існуючих на 18791,34 грн. Для органів місцевого самоврядування це, безумовно, позитивні зміни, але для користувача, який і несе відповідальність за збереження корисних, неповторних властивостей об'єкту, – це додаткові витрати, які можливо було б освоїти на потреби природо-ресурсного збереження.

Висновки і пропозиції. Отже, нормативна грошова оцінка земельних ділянок рекреаційного призначення повинна базуватися на величині природно-ресурсної ренти, що включає у себе не лише вартість безпосередньо наявних на земельній ділянці природних ресурсів, а також залучає сукупність додаткових нематеріальних функцій, що проявляється у біологічно-відновлювальних властивостях. Запровадження нових положень Методики (2011 р) та Порядку нормативної грошової оцінки земель несільськогосподарського призначення (2013 р.) має важливі переваги з питань автоматизації процесу масової оцінки об'єктів, що дозволяє запровадити програмні продукти та уникати індивідуального тлумачення оцінювача з приводу відбору того чи іншого показника з обґрунтування зональних та локальних факторів оцінки об'єкту. Але у той же час така оцінка має

досить велике усереднення з приводу урахування індивідуальних унікальних властивостей кожної ділянки, а наявні методологічні прорахунки по-

силюють неточності визначення потенціалу природного об'єкту та необґрунтовано завищених додаткових навантажень.

Список літератури:

1. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 5.06.1991 р. № 1264-ХІІ із змінами від 26.04.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1264-12/page3>.
2. Державний земельний кадастр України за станом на 1 січня 2008 року: Книга І. – К. : Держкомзем України, 2008. – 259 с.
3. Рентні відносини в системі модернізації національного господарства / За редакцією д.е.н., проф., чл.-кор. НАН України Б.М. Данилишина. – К. : РВПС України НАН України, 2007. – 518 с.
4. Порядок нормативної грошової оцінки земель несільськогосподарського призначення (крім земель населених пунктів) : Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 22.08.2013 р. за № 508 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1573-13>.

Сухомлин Л. В.

Минаков О. С.

Харьковский национальный аграрный университет имени В. В. Докучаева

ФОРМИРОВАНИЕ НОРМАТИВНОЙ ДЕНЕЖНОЙ ОЦЕНКИ ЗЕМЕЛЬ РЕКРЕАЦИОННОГО НАЗНАЧЕНИЯ И ЕЕ ПРАКТИЧЕСКОЕ ПРИМЕНЕНИЕ

Резюме

Исследованы вопросы изменений правовых и методологических положений оценочного процесса на землях рекреационного назначения, расположенных за границами населенных пунктов для целей налогообложения. Проанализировано фактическое использование указанных земель и определены их потенциальные территориальные условия. Приведены предложения по усовершенствованию оценочного процесса.

Ключевые слова: нормативная денежная оценка, оценочный процесс, земли рекреационного назначения, рента, налогообложение земель.

Sukhomlin L. V.

Minakov O. S.

Kharkiv National Agrarian University named after V. V. Dokuchaev

ESTABLISHMENT OF A REGULATORY PECUNIARY VALUATION OF LAND RECREATIONAL PURPOSE AND ITS PRACTICAL APPLICATION

Summary

The legal changes and methodological aspects of the assessment process for recreational land (located outside settlements) for tax purposes were investigated. The actual use of these lands and determination their potential territorial conditions were analyzed. Improving the assessment process was proposed.

Key words: normative monetary evaluation, the evaluation process, recreational land, rent, land taxation.

УДК 338.2: 332.142.6

Хижнякова Н. О.

Рівненський державний гуманітарний університет

ВПЛИВ МІЖНАРОДНИХ ФАКТОРІВ НА ПРИЙНЯТТЯ ЕКОЛОГІЧНО ОРІЄНТОВАНИХ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ В УКРАЇНІ

Встановлено фактори міжнародного рівня, які впливають на здійснення процесу прийняття екологічно орієнтованих управлінських рішень в Україні. Досліджено основні форми та результати співпраці міжнародних суб'єктів прийняття рішень. Оцінено роль екологічно орієнтованих управлінських рішень у впровадженні концепції «зеленої» економіки.

Ключові слова: екологічно орієнтовані управлінські рішення, прийняття рішень, міжнародний рівень, суб'єкт, взаємодія, форми співпраці, конференція, конвенція, протокол, «зелена» економіка.

Постановка проблеми. Досягнення сучасного рівня глобалізації економічних процесів та екологічних проблем призвело до того, що здійснення прийняття екологічно орієнтованих управлінських рішень (ЕОУР) на національному рівні, зокрема, і в Україні, перебуває під впливом низки міжнародних факторів.

Без врахування цих факторів видаються неможливими як співпраця в екологічній сфері на міжнародному рівні, досягнення економічних успіхів на зовнішніх ринках та зовнішніх політичних пріоритетів, так і успішне вирішення еколого-економічних проблем всередині держави. Тому зазначені чинники міжнародного рівня потребують ретельного дослідження.